

برنامه آموزشی کارگاه برنامه ریزی

طراحی محمدرضا حق جو

مسئولین درس سید محمود میثاقی، محمدرضا حق جو

۱۳۹۹-۴۰۰

۱. مقدمه

انسان همواره در جست‌وجوی تامین نیازهای خود در محیط پیرامونی‌اش حضور یافته است. سیر تکوین تمدن انسانی، شکل‌گیری محیطی پاسخ‌گو برای تامین بخش عمده‌ای از نیازهای انسانی را در چارچوب "شهرها" تداوم بخشید. سیستم شهری متشکل است از فعالیت‌های انسانی (که همانا تمامی کوشش انسان برای تامین نیازهایش است)، که به‌وسیله جریانات انسان‌ها، کالا، انرژی و اطلاعات به یک‌دیگر متصل شده‌اند و در یک چارچوب کالبدی ساختار یافته‌اند. برای تامین مطلوب فعالیت‌های انسانی در ساختارهای کالبدی - پاسخ‌گویی هرچه بیش‌تر به نیازهای انسانی - نظریه‌پردازان شهری، بر مبنای بنیان‌های شناخت‌شناسانه گوناگون و با سیر از عقلانیت - های ابزاری به عقلانیت‌های ارتباطی، نظریه‌ها، رهیافت‌ها و مدل‌های گوناگونی از برنامه‌ریزی را پیش‌روی نهادند. برنامه‌ریزی فضایی راهبری که تلفیقی از دو رهیافت برنامه‌ریزی راهبردی و برنامه‌ریزی فضایی است، کوششی است تا ضمن توجه به ابعاد فضایی (و نه تنها کالبدی) شهری، با تاکید بر عوامل راهبردی (و نه جامع‌نگرانه) سازوکارهای موثر بر تغییر و توسعه سیستم‌های شهری را به‌سوی نظمی یکپارچه سوق دهد.

کارگاه برنامه‌ریزی، کوششی برای آزمون بکارگیری رهیافت‌های پایه برنامه‌ریزی شهری در سیستم‌های شهری برگزیده هستند. این کارگاه، فرصتی را برای دانشجویان فراهم می‌آورد تا ضمن مرور، تکمیل و نقد آموخته‌های پیشین از دروس تخصصی خود، به تجربه حرفه‌ای و ارتقای مهارت‌های فنی و اجرایی لازم بپردازند.

جمع‌باورانه بودن فرایندهای آموزشی و همکاری و میانکنش بیش‌تر دانشجویان با یک‌دیگر و با دیگر گروه‌ها، شناخت و تحلیل دنیای واقعی برنامه‌ریزی شهری، برقراری تعاملات مستقیم با ساختارهای مدیریت شهری و ساکنین بومی شهر، مواجهه با تضادهای منافع میان کنشگران متعدد شهری و درک پیچیدگی فرایندهای مدیریت فضاهای شهری و غیره از ویژگی‌های اصلی کارگاه برنامه‌ریزی است. این درس‌نامه با هدف معرفی درس **کارگاه** و تبیین مأموریت‌های آن تدوین شده و شامل بخش‌های زیر است:

- ❖ معرفی موضوع و اهداف کارگاهی؛
- ❖ سازمان و مقررات کارگاهی؛
- ❖ فرایند تفصیلی تولید برنامه فضایی شهر؛
- ❖ پیوست‌ها.

۲. موضوع کارگاه

دانشجویان در این دروس چگونگی تدوین یک سند برنامه فضایی از سطح راهبردی تا تفصیلی (معادل آن‌چه در نظام برنامه‌ریزی کشور طرح جامع تا طرح تفصیلی خوانده می‌شود) را در مدت یک نیمسال پیوسته تجربه خواهند کرد. در این کارگاه، "**برنامه فضایی شهر.....**" عنوان اصلی فعالیت دانشجویان برای آزمون فرایند برنامه‌ریزی فضایی در شهر برگزیده خواهد بود. این فرایند از چندین مرحله و گام تشکیل شده است که کوشش می‌شود در هر یک از مراحل، مهم‌ترین و به‌هنگام‌ترین مباحث شهری از نظریه تا فنون، به دانشجویان آموزش داده شود. درک مناسب از بنیان‌های نظری پشتیبان در این کارگاه، می‌تواند به ارتقای فرایندهای یادگیری و تدوین سند برنامه‌ریزی کمک نماید. از این‌رو، در این بخش، **نخست؛ سیستم کلان برنامه‌ریزی شهری؛ دوم؛ ماهیت برنامه‌ریزی فضایی** به‌عنوان اصلی‌ترین بنیان‌های نظری و مفهومی تشریح می‌شوند:

۱-۲. سیستم کلان برنامه‌ریزی: انسان. طبیعت. شهر

انسان در جایگاه اکولوژیکی خود از یک فرایند دوسویه استفاده کرده است، نخست تطابق انسان با طبیعت و دوم، تطابق طبیعت برای دستیابی به نیازها و خواسته‌های انسانی. تطابق با تغییر طبیعت در جوابگویی به نیازهای مختلف انسان اشکال کالبدی گوناگونی به خود می‌گیرد. انگیزه تغییر کالبدی اکوسیستم، از نیاز به غذا، پناهگاه، گرما، محافظت، تفریح، فرهنگ، ارتباطات و غیره برمی‌خیزد. برنامه‌ریزان با این‌گونه تغییرات و راه‌هایی که تغییرات برای بهینه‌سازی، با توجه به پیچیدگی‌های موجود، جهت می‌گیرند، سروکار دارند.

الف. سیستم طبیعی

انسان جزئی است از سیستم وسیع اکولوژی زمین، یعنی سیستمی از روابط بین زمین، اتمسفر آن، آب و هوای آن، محیط گیاهی آن و ساکنین زمین (از هر نوع). سیستمی که دارای پیچیدگی بسیار است و مورد تجزیه‌ی روزمره‌ی انسان‌ها قرار دارد. انسان که نوع عالی موجودات زمین است همواره از یک‌سو به دنبال راه‌حلی برای تطابق خود با پدیده‌ی طبیعی (مشابه تمامی موجودات دیگر) بوده و از سوی دیگر قادر است پدیده طبیعی را تاحدی تغییر دهد. (متفاوت با موجودات دیگر) و شرایط طبیعی

را برای برآورده ساختن نیازهای خود تغییر دهد. انسان با مطالعه سیستم‌های طبیعی توانسته است سیستم‌ها یا زیرسیستم‌های تغییرشکل یافته‌ای را در چارچوب اکوسیستم طبیعی تولید کند. بدین دلیل است که انسان موجود "بهینه‌کننده" نامیده شده است. موجود بهینه‌کننده یعنی موجودی که با تطابق خود در محدودیت‌های موجود یا از طریق تغییر شرایط طبیعی، شرایط زندگی خود را بهینه می‌کند. انسان در فرایندهای بهینه‌سازی زندگی خود، از یک سو وضعیت‌های آتی را به‌عنوان پایه‌ای برای ارزیابی راه‌حلی برای یک مشکل موجود در نظر می‌گیرد و از سوی دیگر سعی دارد کوشش برای دستیابی به اهداف بهینه-سازی شرایط زندگی خود را به حداقل رساند.

ب. سیستم ارزشی

قابلیت انسان در منطق، او را به‌سوی ارزش‌گذاری بر چیزهایی مشخص راهنمایی می‌کند و ارزش‌دار بودن موقعیت‌ها، محرکه انسان در اعمالش است. از سوی دیگر بارگذاری ارزش‌ها، انسان را به‌سوی تنظیم مطلوب‌ها راهنمایی می‌کند: یعنی به سوی تدوین اهداف کلان و خرد. انواع ارزش‌ها و اهداف ناشی از آن‌ها محرکه انسان در فعالیت است.

پ. سیستم فضایی

فعالیت‌هایی که انسان با توجه به سیستم‌های ارزشی تعریف شده‌ی خود انجام می‌دهد، تماما به مکان وابسته‌اند و مکان در برنامه-ریزی به دو دسته قابل تقسیم است:

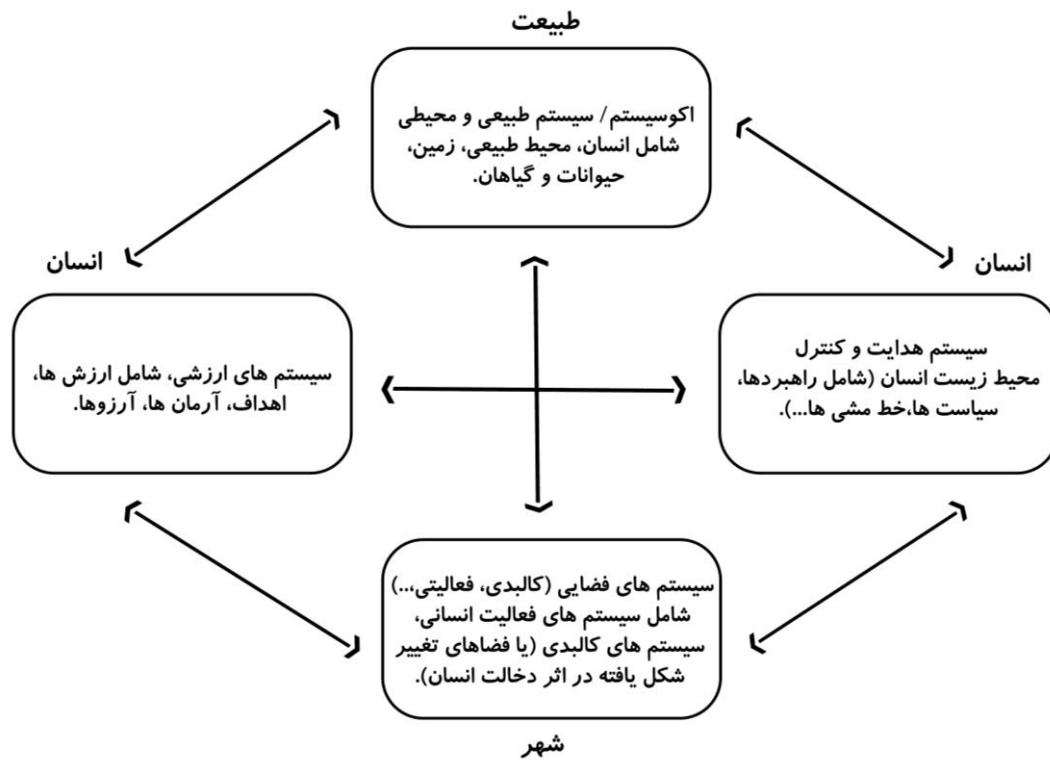
نخست؛ مکان‌هایی که انسان در آن دخالت کرده و پس توسط انسان تغییر شکل یافته‌اند. این‌گونه مکان‌ها یا دارای ساختار ساختمانی‌اند و یا بدون ساختار ساختمانی یعنی "فضای تغییر شکل یافته" به حساب می‌آیند؛
دوم؛ مکان‌هایی که انسان در آن دخالت نکرده و توسط انسان تغییر شکل نیافته است.

دو دسته فضای تغییر شکل یافته برای جای‌دهی فعالیت‌های انسانی قابل تشخیص است، به‌یانی دیگر تغییرات وارده از سوی انسان بر اکوسیستم برای رفع نیازهای اساسی دو شکل مشخص به‌خود می‌گیرد. نخست تغییر فضا از طریق ایجاد فضاهای تغییر شکل یافته و دوم تغییر فضا از تغییر ایجاد مجراهای ارتباطی. سیستم‌های فعالیت انسانی به کوشش‌هایی منجر می‌شوند که محیط طبیعی را توسط فضای کالبدی تغییر شکل می‌دهند تا بتوانند فعالیت‌های خود را در آن جای دهند.

ت. سیستم هدایت و کنترل

فعالیت برنامه‌ریزی شهری، این تصور را دارد که قادر است نگرش وسیع‌تر و روش‌های مناسب‌تری در مقایسه و ارزیابی گزینه‌های پیشنهادی خود معرفی نماید که این واقعیت منجر به پذیرفتن نقش برنامه‌ریز به‌عنوان ابزاری در تصمیم‌گیری در مورد آینده شهرها شده است. به این ترتیب، برنامه‌ریزی بیش از پیش از نگرش‌ها و روش‌های عقلانی استفاده می‌کند. سیستم‌های هدایت و کنترل و برنامه‌ریزی شهری به‌عنوان راهی برای سامان‌دهی سیستم فضایی-فعالیتی شهر (سیستم شهری) به‌وسیله دولت‌ها و از طریق بکارگیری فرایندهای سیاسی و اقتصادی معرفی می‌شوند. گرچه این سیستم پیچیده و درهم تنیده است؛ اما به‌منظور تشریح آن، می‌توان چهار شاخه اصلی را نام برد:

- ❖ فعالیت‌های تهیه برنامه‌های شهری؛
- ❖ سیستم تصمیم‌گیری شامل تصمیمات و عاملین تصمیمات سیاسی و اقتصادی در جهت تغییر و توسعه شهری راهنماهای تصمیم‌ها شامل خط‌مشی‌ها، برنامه‌ها، پروگرام‌ها و... که از فعالیت تهیه برنامه‌های شهری ناشی می‌شوند؛
- ❖ ابزار عمل شامل مقررات، قوانین، سرمایه‌گذاری‌های دولتی و خصوصی و ... که توسط فعالیت‌های تهیه برنامه‌های شهری و راهنماهای تصمیمات هدایت شده یا آن‌ها را هدایت می‌کند.

۲-۲. ماهیت برنامه‌ریزی فضایی^۱

برنامه‌ریزی فضایی در پی آفرینش مکانی^۲ بهتر است. همچون گونه‌های پیشین برنامه‌ریزی، برنامه‌ریزی فضایی دربردارنده کنش جسورانه مطالعه درباره آینده است تا برنامه‌ریزان به نمایندگی از جامعه این را که اکنون کدام نوع توسعه نیاز به برنامه دارد در ذهن خود به تصور درآورند. از نظر آکادمیک و معانی و بیان سیاسی^۳ برنامه‌ریزی فضایی بیش از برنامه‌ریزی سنتی آرمان‌های خویش را با بکارگیری این موارد تحقق می‌بخشد: نخست؛ سازوکاری برای ساختن چشم‌اندازی مشترک برای نظارت بر طیف‌های متفاوت کنشگرانی که به اجرای توسعه می‌پردازند و دوم؛ حصول اطمینان از این که به همه‌ی توسعه‌ها به شیوه‌ای که خواسته‌های گوناگون و گاهی متضاد جامعه را برآورده می‌کند دست یافته می‌شود. خواسته‌های پیش‌گفته شامل این موارد است: فرم‌هایی از توسعه که کارآمد^۴ و عادلانه^۵ هستند، احترام به فردیت و زندگی خصوصی، داشتن پیامدهای محیط‌زیستی سودمند، و پدید آوردن محیط‌زیست‌های متنوع با کیفیت بالا، به‌ویژه واحدهای همسایگی‌ای [محل‌هایی] برای زندگی و کار با فضاهای تفریحی متنوع که ساکنان در آن‌ها فعالیت می‌کنند، نفس می‌کشند، ارتباط برقرار می‌کنند و استراحت می‌کنند (۱).

تعاریف متعددی از برنامه‌ریزی فضایی در منابع مطالعاتی به چشم می‌خورد که بر اساس دو ویژگی قابل دسته‌بندی هستند. نخست تعاریفی که بر ویژگی‌های فرایندهای نهادی - سازمانی برنامه‌ریزی فضایی تاکید دارند و دیگری تعاریفی که چیدمان و ترتیب فضایی عناصر شهری را مدنظر قرار می‌دهند.

الف. برنامه‌ریزی فضایی با تاکید بر فرایندهای نهادی

تعریف برنامه‌ریزی فضایی که بر جنبه‌های نهادی برنامه‌ریزی تاکید دارند، شامل موارد زیر است:

- ❖ برنامه‌ریزی فضایی، فرآیندی اجتماعی فضایی قابل تغییر و اتحادبخش است که ترجیحا توسط بخش عمومی راهبری می‌شود و از خلال آن چشم‌اندازها، اقدامات عملی مرتبط با هم و ابزارهای اجرایی تولید می‌شود که "آنچه هست" و "آنچه باید بشود" را از یک فضا (مکان) شکل می‌دهند (۲):

¹ Spatial Planning

² Place- Making

³ Policy Rhetoric

⁴ Efficient

⁵ Equitable

❖ برنامه‌ریزی فضایی به گستره‌ای از سازمان‌های عمومی، سازوکارهای سیاستی و فرایندهای نهادی اشاره دارد که بر تخصیص استفاده از فضا در زمان آینده موثر است (۳).

ب. برنامه‌ریزی فضایی با تاکید بر فرایندهای چیدمان سازمان فضایی و زیرسیستم‌های آن

دسته دوم از تعاریف برنامه‌ریزی فضایی، بر ویژگی‌های فضایی چیدمان و ترکیب عناصر شهری متمرکز است که شامل تعاریف زیر است:

❖ برنامه‌ریزی فضایی به میانکنش فعالیت‌های گوناگون، کاربردهای فضا و ساختمان‌ها برحسب فاصله و همجواری آن‌ها و نیز چگونگی اثرگذاری فضایی و تاثیرپذیری از نیروهای اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و زیرساختی در چیدمان آن‌ها را مشخص می‌کند؛

❖ برنامه‌ریزی فضایی به ساماندهی ساختارهای فضایی شهرها به‌عنوان یک سیستم هدفمند که با نظمی پیچیده در شکل و کارکرد، توسط زیرسیستم‌ها/عناصری با نقش و ماموریت‌های متنوع و مکمل با شبکه‌ای درهم‌تنیده از ارتباطات، حیات شهر را تحت‌تاثیر قرار می‌دهد، می‌پردازد؛

❖ برنامه‌ریزی فضایی، به چالش‌های هماهنگی و یکپارچگی ابعاد فضایی سیاست‌های بخشی در واحد فضایی راهبردی مربوط است. نقش کلیدی برنامه‌ریزی فضایی، در آرایش عقلائی فعالیت‌ها و بازتعریف اهداف سیاست‌های رقیب است. زمینه کار برنامه‌ریزی فضایی در واحدهای جغرافیایی گوناگون تفاوت می‌یابد و اما در تمامی تجارب، مشابهت‌هایی به چشم می‌خورد. برنامه‌ریزی فضایی به اهداف بلندمدت برای قلمروهای مشخص اشاره دارد که به هماهنگ‌سازی^۶ سیستم‌های گوناگون شهری و سیاست‌های بخشی چون محیط‌زیستی، کالبدی و ... می‌پردازد (۴).

برنامه‌ریزی به تشخیص، تشریح و تصویرگری ساختارهای فضایی، به‌عنوان بخشی از سیستم‌هایی متشکل از روابط دارای معنا می‌پردازد. سطحی که این کار انجام می‌گیرد (سطح شهر، زیرمنطقه، منطقه و کل سرزمین) بستگی به سیستم مورد مطالعه دارد. برنامه‌ریزی فضایی با "ترتیب و آرایش الگوهای فضایی" در طول زمان سروکار دارد. این نوع برنامه‌ریزی با "سیستم-های فضایی" سروکار دارد و چند بعدی بوده و می‌توان آن را متشکل از سه جنبه دانست:

❖ جنبه هنجاری^۷ برنامه‌ریزی؛

❖ جنبه نهادی برنامه‌ریزی؛

❖ جنبه فضایی برنامه‌ریزی.

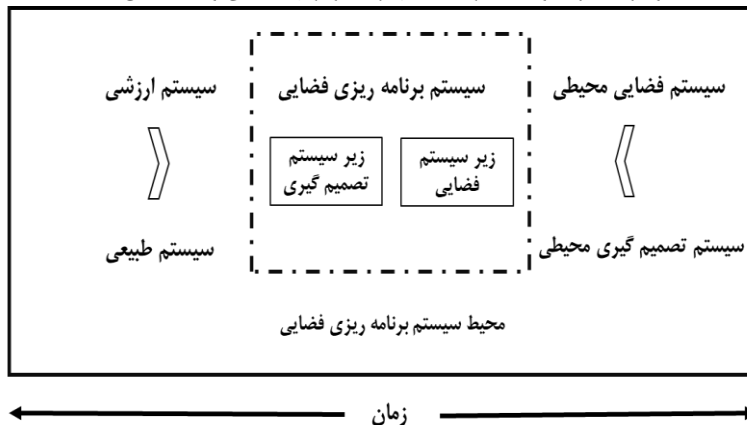
یک خصوصیت خاص و مهم سیستم برنامه‌ریزی شهری، جنبه فضایی و مکانی آن است. البته این نکته در مورد تمامی سیستم‌های اکولوژیکی که در آن‌ها ارتباط متقابل بین اجزای سیستم در فضا اتفاق می‌افتد و اجزا و ارتباطات جدید در فضا تولید می‌شوند صادق است. از این رو هر سیستم شهری می‌باید به سه زبان فضایی، مکانی و زمانی توصیف شود، زیرا یک سیستم شهری در واقع تشکیل شده است از سازمان فضایی فعالیت‌ها و ارتباط میان فعالیت‌ها که هر دو در طول زمان در حال تغییراند (۵).

سیستم برنامه‌ریزی فضایی از زیرسیستم‌های کالبدی-فعالیتی که هدایت و کنترل آن‌ها در دستورکار سیستم برنامه‌ریزی است، و نیز سیستم تصمیم‌گیری، یعنی عوامل تصمیم‌گیری و تصمیم‌های آن‌ها تشکیل می‌شود. محیط سیستم برنامه‌ریزی فضایی متشکل از عناصری است که خارج از کنترل این سیستم هستند، اما بر عناصر درونی آن، ویژگی‌های آن‌ها و روابط میان آن‌ها اثرگذار هستند (۶).

^۶ Coordinating

^۷ Normative

نمودار شماره دو: عناصر سیستم برنامه‌ریزی فضایی و محیط آن

۳. اهداف، انتخاب قلمرو و مقیاس کارگاه

آموزش در این درس مرتبط با پیگیری چهار هدف اصلی است که چنین فهرست می‌شوند:

الف. به کاربردن دانش نظری پایه‌ای مرتبط با فرایند و محصول برنامه‌ریزی، کسب شده در درس‌های پیشین چون مبانی و روش‌های برنامه‌ریزی شهری در تدوین **سند برنامه فضایی**؛

ب. کسب و تقویت مهارت‌های فنی پایه‌ای مرتبط با تدوین سند برنامه فضایی شهری شامل:

❖ تحلیل و چارچوب‌بندی سامانه مسائل شهر؛

❖ طراحی برنامه راهبردی؛

❖ طراحی فضایی؛

❖ ارائه و انتقال اطلاعات پیش‌گفته به‌صورتی روشن با انواع بیان‌های تصویری، نوشتاری و گفتاری؛

❖ بکارگیری مؤثر نرم‌افزارهای مورد نیاز دروس.

پ. کسب و تقویت مهارت‌های پشتیبان مرتبط با اخلاق حرفه برنامه‌ریزی (در ادامه و همگام با سایر دروس دوره):

❖ کار تیمی و تعامل با دیگران برای رسیدن به یک هدف مشترک؛

❖ شرکت در بحث بین گروهی، نقد کار خود و دیگران و توانایی دفاع از یک سو و پذیرش دید دیگران از دیگر سو؛

❖ نظم رویه‌ای (سر زمان بودن) و نظم محتوایی (سازماندهی کلیه داده‌ها و کارهای ارائه شده در طول ترم)؛

❖ رعایت اصول امانتداری و مأخذدهی علمی؛

❖ خلاقیت فردی و گروهی.

ت. آمادگی دانشجویان برای ورود به کارگاه برنامه ریزی شهری دو؛

ث. آمادگی دانشجویان برای تدوین و همکاری مؤثر در برنامه‌های توسعه شهری همچون برنامه راهبردی، برنامه جامع،

طرح تفصیلی و مانند آن‌ها در زمان ورود به حرفه.

قلمرو مورد برنامه‌ریزی یک «شهر» است که با توجه به سطح دوره تحصیلی، دسترسی سهل به مکان و دسترسی به اطلاعات

به‌هنگام و محدودیت زمان دوره آموزش (هر کارگاه یک نیم‌سال) گزیده می‌شود.

۴. چارچوب فرایند تدوین سند برنامه فضایی

برنامه زمانی		شرح فعالیت	رئوس فعالیت	مرحله
چارچوب روش شناسی برنامه				
		۱.۱. تدقیق موقعیت و مرزهای مدیریت سیستم فضایی شهر	۱. بررسی و تحلیل محیط سیستم برنامه ریزی فضایی شهر	بررسی و تحلیل سیستم برنامه ریزی فضایی شهر و محیط آن
		۱.۲. بررسی و تحلیل ظرفیت ها و قیود ساختار فضایی محیط سیستم برنامه ریزی		
		۱.۳. بررسی و تحلیل ظرفیت ها و قیود ساختار تصمیم گیری محیط سیستم برنامه ریزی		
		۱.۴. بررسی و تحلیل ظرفیت ها و قیود ساختار ارزشی محیط سیستم برنامه ریزی		
		۱.۵. شناسایی و تحلیل ظرفیت ها و قیود ساختار محیط طبیعی و زیست شهر		
		۱.۶. تدوین اهداف پایه برنامه ریزی فضایی		
		۲.۱. تعیین و تحلیل روندها و گرایش ها، نیروها و قیود زیرسیستم فعالیت شهر	۲. بررسی و تحلیل زیر سیستم فضایی شهر	آینده نگری
		۲.۲. تعیین و تحلیل روندها و گرایش ها، نیروها و قیود زیرسیستم کالبد شهر		
		۲.۳. بررسی و تحلیل ساختار سیستم فضایی شهر		
		۲.۴. سنجش و تحلیل توان تغییر و توسعه فضایی شهر		
		۲.۵. شناسایی و واکاوی سیستماتیک مسائل و ظرفیت های برنامه ریزی فضایی		
		۲.۶. تحلیل موقعیت راهبردی سیستم برنامه ریزی فضایی شهر		
		۳.۱. پیش بینی روند جمعیت شهر	۳. آینده نگری جمعیت	آینده نگری
		۳.۲. تعیین روند مطلوب جمعیت شهر		
		۳.۳. برآورد نخست جمعیت برنامه ریزی فضایی		
		۴.۱. تعیین آستانه ها و معیارهای برنامه ریزی کاربری زمین	۴. آینده نگری فضایی	آینده نگری
		۴.۲. برآورد نیازهای کاربری زمین برای سیستم فضایی شهر		
		۵.۱. تعیین اصول برنامه ریزی فضایی	۵. تدوین برنامه راهبردی	طراحی برنامه فضایی
		۵.۲. تدوین بیانیه چشم انداز- ماموریت برنامه ریزی فضایی		
		۵.۳. تدوین بیانیه اهداف کلان- خرد برنامه ریزی فضایی		
		۵.۴. تدوین بیانیه راهبرد- تاکتیک برنامه ریزی فضایی		
		۶.۱. تعیین مبانی سازماندهی فضایی	۶. طراحی فضایی	طراحی برنامه فضایی
		۶.۲. طراحی ساختار سیستم فضایی شهر		
		۶.۳. طراحی ساختار شبکه دسترسی و حرکت		
		۶.۴. طراحی و تدقیق مرزهای مدیریت سیستم فضایی شهر		
		۶.۵. طراحی و تدقیق نواحی سیاستگذاری برنامه ریزی فضایی		
		۶.۶. طراحی منطقه بندی کارکردی سیستم فضایی شهر		
		۶.۷. طراحی منطقه بندی تراکمی سیستم فضایی شهر		
		۷.۱. تدوین برنامه اجرایی هدایت و کنترل فضایی	۷. تدوین چارچوب اجرایی	طراحی برنامه فضایی
		۷.۲. تدوین چارچوب هدایت و کنترل فضایی		
		۷.۳. تدوین چارچوب فرایینی و پایش برنامه		

۵. سازمان و مقررات کارگاه

۵.۱. قواعد برگزاری کارگاه

- ❖ گروه‌های کارگاه به صورت یک تا دو نفره، با نظارت مسئولین درس تشکیل می‌شود؛
- ❖ حضور دانشجویان در تمامی ساعات مقرر کارگاه ضروری بوده و تنها در موارد اضطراری با ارائه دلائل مستند غیبت توجیه‌پذیر است؛
- ❖ حضور دانشجویان در کارگاه باید منظم بوده و در صورت تأخیر از ورود دانشجو جلوگیری می‌شود؛
- ❖ کرکسیون‌ها برای همه گروه‌ها به صورت جمعی و با حضور همه دانشجویان کارگاه برگزار خواهد شد؛
- ❖ جمع‌آوری اطلاعات مورد نیاز کارگاه در خارج از ساعات مقرر کارگاه انجام می‌پذیرد؛
- ❖ در صورت نیاز برخی جلسات کارگاه به بازدید گروهی اختصاص می‌یابد و حضور کلیه دانشجویان در این بازدیدها ضروری است؛
- ❖ دانشجویان می‌بایست برای ارتقای تمامی ابعاد مهارتی خود، با توجه به زمینه علاقه‌مندی و مهارت پیشین خود، تنها بر یک بعد متمرکز نشده و در همه ابعاد فرایند برنامه‌ریزی فضایی شهر (اعم از انجام تحلیل‌های نرم‌افزاری، انجام تحلیل‌های آماری، انجام تحلیل‌های میدانی، انجام تحلیل‌های ذهنی و مفهوم‌سازی و غیره) در گروه مشارکت داشته باشند؛
- ❖ برنامه‌ریزی‌های درون گروهی هر یک از گروه‌های دانشجویی می‌بایست تضمین‌کنندهٔ ارائهٔ کلیهٔ افراد گروه در جلسات کرکسیون با اساتید باشد. متکلم وحده بودن یک فرد در گروه، نشان از ضعف در یک ارائهٔ گروهی است؛
- ❖ دانشجویان ملزم هستند در صورت وجود هرگونه ابهام از موضوعات مطرح شده در کلاس، ابهام و پرسش خود را در حضور دیگر دانشجویان مطرح نمایند. آموزش فرایندی دوسویه است، از این رو درک متقابل از مباحث کلاسی می‌تواند به نهادینه شدن موضوعات تخصصی در فرایندهای ذهنی دانشجویان موثر باشد.

۵.۲. قواعد تدوین سند نهایی کارگاه

سند نهایی کارگاه یک گزارش نوشتاری - تصویری است که توسط گروه‌های مسئول به صورت جداگانه ارائه می‌شود. این سند بنا به ضرورت شامل نقشه‌ها، جداول، نمودارها و نوشتارها خواهد بود. در تدوین این سند رعایت چارچوب راهنمای شکلی محتوایی و شکلی این سند ضروری است.

۵.۲.۱. چارچوب راهنمای محتوایی سند

چارچوب راهنمای محتوایی سند دربرگیرندهٔ اصول مربوط به "محتوای نگارشی" و "محتوای مفهومی" است:

الف: محتوای نگارشی

- ❖ پیشگفتار و مقدمه (شامل هدف و روش کار) در ابتدای سند ضروری است؛
- ❖ تدوین فهرست مطالب، جداول، نقشه‌ها و نمودارها ضروری است؛
- ❖ در تدوین مطالب از جمله‌پردازی‌های زائد و بی‌فایده به شدت پرهیز گردد. بدیهی است بایستی از ادبیات مناسب تخصصی استفاده گردد و نحوه نگارش روزنامه‌ای، محاوره‌ای و یا مانند گزارش‌های اداری یا آماری صرف نباشد؛
- ❖ بیان نوشتارهای تحلیل بایستی صریح، عمیق و به دور از پیچیدگی غیرضروری باشد؛
- ❖ هر بند مطالعاتی یک موضوع ویژه علمی - فنی است و بنابراین از متن، جدول، نقشه یا نمودار به طور همزمان برای تشریح هر چه بیش‌تر موضوع استفاده می‌شود؛
- ❖ جداول، نقشه‌ها و نمودارها به طور مستقیم تشریح نشوند، چراکه آن‌ها تنها ابزاری برای تشریح هر چه بهتر موضوع به شمار می‌آیند؛
- ❖ مطالب با اشاره به جداول، نقشه‌ها و یا نمودارها به هیچ عنوان آغاز نشوند؛
- ❖ هر گزارش و هر بند اصلی (یک، دو رقمی) باید دارای اجزایی شامل مقدمه، هدف، نمودار روش کار، متن اصلی و جمع‌بندی باشد؛
- ❖ از بکارگیری افعال مفرد و جمع اول شخص و دوم شخص در نگارش خودداری شود و افعال به صورت سوم شخص یا مجهول استفاده شوند؛
- ❖ تا حد امکان از واژگان پارسی استفاده شود.

ب: محتوای مفهومی

- ❖ در یک بررسی علمی، پیش دآوری و نتیجه‌گیری خام وجود ندارد؛
- ❖ هر بررسی در مرحله شناخت بایستی بر شناسایی الگوها، قانونمندی‌ها، روندها و تحلیل عوامل موثر بر ایجاد الگوها تاکید جدی نماید؛
- ❖ هر بررسی در مراحل شناخت بایستی بر سه زمینه اصلی:
- ❖ الف. پراکنش فضایی متغیرها و دلایل آن، ب. روابط فضایی بین متغیرها، پ. نشانه‌های منتج از نوع روابط و پراکنش فضایی متغیرها تاکید شود؛
- ❖ حاکمیت نگرش علی و معلولی در شناخت و تحلیل متغیرهای بررسی، مسئله‌ای جدی تلقی می‌شود؛
- ❖ گروه‌های مطالعاتی می‌باید ماهیت ویژه برنامه را به درستی درک نمایند. بدین معنی که برآیند مطالعات آن‌ها یافتن و صورت‌بندی مسیریابی در سطح راهبردی است که به شدت به آستانه‌های تحمل محیطی، اجتماعی و اقتصادی موضوع مورد برنامه‌ریزی توجه می‌کند؛
- ❖ منطبق بر ادبیات برنامه‌ریزی، راهبرد به معنی جهت‌گیری عمومی تصمیمات برای دستیابی به اهداف برنامه‌ریزی است. بنابراین توجه جدی به نوع مقیاس و شیوه بیان راهبردها الزامی جدی است؛
- ❖ شیوه بیان تصمیم می‌بایست بیانگر عزم و اراده در جهت‌گیری‌های چون حفاظت و کنترل، افزایش، کاهش، تثبیت و یا پالایش و به‌طور کلی حل مسئله باشند.

۵.۲.۲. چارچوب راهنمای شکلی سند

چارچوب راهنمای شکلی سند بر اصول ساختارهای متن، عناوین، جداول، نقشه‌ها و نمودارها، منبع و ماخذ و پی‌نوشت تاکید دارد:

الف: ساختار متن

- ❖ حداکثر تعداد صفحات سند نهایی ۲۰۰ صفحه برای سند کارگاه دو و ۱۰۰ صفحه برای سند کارگاه سه است؛
- ❖ در تدوین متن سند نهایی از قلم B Mitra به اندازه ۱۳ برای کلمات فارسی و از قلم Century Gothic برای کلمات لاتین با یک اندازه کوچک‌تر از قلم فارسی آن استفاده شود؛
- ❖ در عناوین بندها از قلم B Mitra استفاده شود و اندازه آن بسته به اصلی یا فرعی بودن عنوان از ۱۴ تا ۹ متغیر است؛
- ❖ در عناوین اشکال (نمودارها، جدول‌ها و نقشه‌ها) از قلم انتخاب شده برای متن اصلی، به اندازه ۱۰ و به شکل برجسته (Bold) استفاده شود؛
- ❖ منابع اشکال در زیر آن‌ها با قلم انتخاب شده برای متن اصلی، به اندازه ۹ نوشته شوند؛
- ❖ فاصله خطوط Multiple: 1.15 cm بوده و متن سند به‌صورت تک ستونی و با حاشیه ۳۵ میلیمتر از راست و ۲۵ میلیمتر از پایین، بالا و چپ تهیه شود؛
- ❖ صفحات گزارش با اندازه A4 و Portrait تهیه شوند (تعداد محدودی از جداول، نمودارها و نقشه‌ها بسته به ضرورت و با هماهنگی مسئولین درس می‌توانند Landscape یا A3 باشند).

ب: ساختار عناوین

هر بند از مطالعات در صورت نیاز به زیر بندهای ضروری تفکیک و با منطقی سلسله‌مراتبی به شکل زیر ارائه شود:

❖ نحوه کدهای عناوین

- ارائه کدهای عددی برای عناوین تا پنج قابل قبول بوده و در صورت نیاز به کدهای بیشتر می‌توان از موارد زیر استفاده نمود:
- حروف الفبای فارسی: الف، ب، پ، ت، ث...
- نمادهای موجود در نرم افزار Word: ●، - و ...
- در کدهای عناوین عدد ثابت همواره باید در کنار متن قرار گیرد به‌عنوان مثال:

۱. عنوان اصلی نخست

۱-۱. عنوان فرعی نخست

۱-۲. عنوان فرعی دوم

۲. عنوان اصلی نخست

۲-۱. عنوان فرعی نخست

۲-۱-۱. عنوان فرعی تر نخست

۲-۱-۲. عنوان فرعی تر دوم

۲-۲. عنوان فرعی دوم

❖ نحوه کد دهی جداول، نقشه‌ها، اشکال و نمودارها

- در ارائه کد و شماره برای جداول، نقشه‌ها، اشکال و... باید از کد عناوین استفاده شود. به‌عنوان مثال جداول بند ۱-۱-۲ بدین‌صورت شماره‌گذاری می‌شود:
شماره جدول اول: جدول شماره ۱-۲۱۱
شماره جدول دوم: جدول شماره ۲-۲۱۱
- عناوین بندها و محتوای مندرج در آن مطابقت و مناسبت داشته باشد.

پ: ساختار جداول، نقشه‌ها و نمودارها

- ❖ تمامی نقشه‌ها، جداول، اشکال و... می‌باید دارای عنوان، مأخذ، مقیاس و تاریخ باشند؛
- ❖ بر حسب نیاز جداول و نمودارها در مورد یک مقطع زمانی نبوده بلکه تغییرات زمانی متغیرها را نشان دهند؛
- ❖ محتوای مندرج در جداول، نمودارها بر حسب نیاز بایستی بیان‌گر قانونمندی‌های حاکم بر موضوع بندها باشد؛
- ❖ بر حسب نیازهای فنی هر بند مطالعاتی، نقشه‌های موضوعی بایستی تهیه شود؛
- ❖ مقیاس نقشه‌ها برای تمامی گروه‌ها یکسان است؛
- ❖ کلید راهنمای نقشه‌ها هماهنگ و با توافق مسئول درس به‌صورت استاندارد برای تمامی گروه‌ها انتخاب می‌شود؛
- ❖ طراحی یک نظام اطلاعاتی برنامه‌ریزی فضایی برای هر گروه الزامی است.

ت: ساختار ارجاع‌دهی

- ❖ مطالب مورد استفاده با رعایت امانت و اصول ارجاع‌دهی استفاده شوند؛
- نحوه مأخذدهی در متن: (نام خانوادگی، سال: شماره صفحه)، برای مثال: (احمدی، ۱۳۸۰: ۲۱)؛
- نحوه مأخذدهی در پایان گزارش: بر اساس روش APA باشد.
- ❖ اشاره به جداول، نقشه‌ها و نمودارها در متن با استفاده از کدگذاری انجام شود (جدول شماره ۲-۲۱۱)؛
- ❖ فهرست منابع و مأخذ در انتهای سند گنجانده شود.

ث: ساختار پانویس و پی‌نوشت

- ❖ در یک گزارش آکادمیک اطلاعات و مباحث اصلی در متن و باقی در پی‌نوشت‌ها ارائه می‌شود؛
- ❖ پانویس‌ها در انتهای هر صفحه و پی‌نوشت‌ها در انتهای سند گنجانده شود؛
- ❖ مرجع/منبع اطلاعات در لابه لای متون نمی‌آید بلکه با استفاده از اصول ارجاع‌دهی به پانویس منتقل می‌شود؛
- ❖ محاسبات و فرمول‌ها به پانویس‌ها و پی‌نوشت‌ها منتقل گشته و در متن اصلی نتایج ارائه می‌شود.

۶. طبقه‌بندی منابع برنامه‌ریزی

اساساً داده‌های اطلاعاتی موجود در ارتباط با شهر انتخابی را از چندین بعد می‌توان مورد بررسی قرار داد:

الف. بر اساس سطوح تقسیمات کشوری: شهر؛ شهرستان؛ استان؛ کشور؛

ب. بر اساس عرصه‌های برنامه‌ریزی؛

پ. بر اساس شکل فرآورده: داده‌های تصویری (چون عکس‌ها و نقشه‌ها)؛ داده‌های اسنادی؛ داده‌های آماری پردازش نشده

ت. بر اساس میزان پردازش: داده‌های خام مانند سرشماری؛ داده‌های تحلیلی شامل گزارش‌های جامع (چون برنامه‌های توسعه و گزارش‌های بخشی موضوعی)

ث. بر اساس نوع دسترسی: گزارش‌های درون سازمانی انتشار نیافته و انتشار یافته؛ آنچه که توسط گروه بدست می‌آید.

۷. منابع دستور کار

- Albrechts, L. (2004). Strategic (spatial) Planning Reexamined. *Environment and Planning*, 31 (5), 743-758.
 - Friedmann, J. (2004). Strategic Spatial Planning and longer range. *Planning Theory and Practice*, 5(1), 49-67.
 - Houghton, G & D, Counsell & P, Allmendinger & G, Vigar. (2003). New directions in UK strategic Planning. *Town and County Planning*, 73(1), 15-19.
 - Stead, D & V, Nadin. (2008). *Spatial planning: Key Instrument for Development and Effective Governance (with Special Reference to Countries in Transition)*. United Nations, New York and Geneva.
 - Tewdwr-Jones, M & R.H, Williams. (2001). *The European Dimension of British Planning*. London: SPON press.
- حق جو، محمدرضا و سمیه زندیه و وحیده ابراهیم‌نیا. (۱۳۹۳). چارچوب بکارگیری فن SWOT در برنامه‌ریزی فضایی مبتنی بر تفکر راهبردی. فصلنامه مطالعات برنامه‌ریزی شهری دانشگاه مازندران، (۳)، ۷۷-۹۸.
- عبدی دانشپور، زهره. (۱۳۸۹). درآمدی بر نظریه‌های برنامه‌ریزی با تأکید ویژه بر برنامه‌ریزی شهری. تهران: مرکز چاپ و انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.

(۱) نگاه کنید به (Houghton et al., 2003)

(۲) نگاه کنید به (Albrechts, 2004)

(۳) نگاه کنید به (Tewdwr-Jones & Williams, 2001)

(۴) نگاه کنید به (Stead & Nadin, 2008)

(۵) نگاه کنید به (دانشپور، ۱۳۸۷)

(۶) نگاه کنید به (حق جو و دیگران، ۱۳۹۳)